

Peeter Mürsepp: „Euroopa uuringute keskne teema on endiselt Euroopa identiteet.“

Tehnikaülikoolid Euroopat uurimas

P e e t e r M ü ü r s e p p
TTÜ professor

Meie kodukontinenti käsitlevad sotsiaal- ja humanitaarteaduslikud uuringud paigutatakse järjest sagedamini ühise katuse – Euroopa uuringud – alla. Praegu tegeldakse selle interdistsiplinaarse valdkonnaga sageli just tehnikaülikoolide seinte vahel, ka Eestis.

Euroopa südames Chemnitzis, sotsialismiaegse nimega Karl-Marx-Stadtis toimus 6.–9. maini läbinisti Euroopa-teemaline üritus, teaduskongress üldnimetusega „Ideed Euroopast/Euroopale“ (Ideas of/for Europe). Eri tasemega teadusfoorumeid viiakse läbi pidevalt, sotsiaal- ja humanitaarteaduse valdkonda käsitlevail on temaatikagi sageli suuresti kattuv. Miks siis üldse ühest konkreetselt ja osalejate arvult sugugi mitte kõige suuremast teadusüritusest pike-malt juttu teha? Põhjusi on mitu.

Tehnikaülikoolide roll muutumas

Euroopa uuringuid, mis kahtlemata on just sotsiaalteadusesse kuuluv interdistsiplinaarne valdkond, käsitlev kongress toimus nimelt Chemnitzis tehnikaülikoolis (edaspidi CTÜ). Põhjuseks asjaolu, et 10 500 õppuriga CTÜ-s moodustavad

sotsiaal- ja humanitaarteaduskonna tudengid koguni 45% üliõpilaskonnast. See suhtarv pigem kasvab kui kahaneb. Taoline perspektiiv ei paista aga CTÜ juhtkonda ega Saksa ühiskonda laiemalt kuigivõrd häirivat. Niisugune jaotus on tekkinud suuresti seoses Zwickau pedagoogilise seminari ühendamisega CTÜ-ga. Ühinemise põhjusi oli mitu. Ühelt poolt polnud Chemnitzis piirkonnas muud ühendamised ilmselt võimalikud. Ühendada aga tuli eelkõige piirkonna akadeemilise potentsiaali otstarbekama rakendamise perspektiivi silmas pidades, millest Eesti kõrgharidusruumi korrustumise kontekstiski pidevalt räägitakse. Ühendamine on akadeemilises maailmas tulemuslik ainult juhul, kui tege-mist pole mehaanilise ümberpaigutamise-ga, vaid ühendatavate osade vahel on loomulik orgaaniline seos, mida saab tugevdada. Nii üllatav, kui see sotsiaal-

käitumuslikke ja tehnilisi distsipliine kõrvutades ka ei tundu, on sisuline seos nende vahel tõepoolest olemas ja praeguses maailmas üha tugevnemas.

Lisaks sotsiaal- ja humanitaarteaduskonnale on CTÜ-l teinegi sotsiaaltea-dustega tegelev struktuuriüksus: majandusteaduskond. Kongressil osalenute tausta uurimisel selgub, et vähemalt saksakeelse maailma puhul pole tege-mist millegi erandlikuga. Seejuures ei kehti täheldatud tendents ainult endise Saksa DV territooriumil. Pigem peame rääkima süvenevast nähtusest, mille üks alus on teatav ajalooline traditsioon. Ometi pole see peamine.

Järjest kiiremini globaliseeruvus maailmas peab haritud inimene olema kursis ühiskonna põhiliste arenguseaduspärasustega. Nii nagu pedagoog või jurist, ei saa ka insener, mehaanik või loodus-teadlane kapselduda oma eriala piiri-

„Pole võimalik armastada ühist turgu. Me peame andma Euroopale hinge,” on öelnud Euroopa komisjoni ekspresident Jacques Delors. Europarlament, üks globaalse maailmaküla keskusi.

desse. Paratamatult läheb vaja avaramaid teadmisi, mis hõlmavad ühiskonnaelu põhikomponente, aga ka nende väljakujunemise ajaloolist tausta. Kõigi elualade puhul tähtsustuvad üha enam õiguslikud, majanduslikud, eetilised jms sotsiaal-humanitaarsed aspektid, sealhulgas pedagoogiline oskus oma erialaga seonduvat teistele edasi anda. Jutt pole siin muidugi mitte ainult koolis õpetamisest, vaid hoopis laiemast perspektiivist. Viljaka akadeemilise keskkonna tekkimiseks, hoidmiseks ja arendamiseks ei saa kujuneda soodsat pinnast kitsalt spetsialiseeritud kõrgkoolides. Saksamaal ja mitmel pool mujalgi on seda mõistetud.

Ka Eesti kõrghariduses

Hea meel on tõdeda, et ka Eesti kõrgharidumaastikul on sama suundumus jõuliselt käivitunud. Tallinna tehnikaülikooli kõige suurem struktuuriüksus on juba aastaid majandusteaduskond. Suurus pole siinjuures muidugi peamine, põhiline on ühiskonna materiaalse ja vaimse kultuuri igakülgse taastootmise võimaldamine ülikooli nime kandva asutuse seinte vahel. Just niiviisi saab ülikool tõeliselt teenida ühiskonda. TTÜ

liigub selles osas kindlalt õiges suunas. Lisaks rahvamajanduse, ärianduse ja avaliku halduse erialadele saab Tallinna suurima ülikooli seinte vahel omandada akadeemilise kraadi ka õiguse ning rahvusvaheliste suhete ja Euroopa uuringu erialal. Euroopa uuringud on Eestiski jõudnud tehnikaülikooli seinte vahele. Niisugune areng hõlbustab kindlasti koostööd Euroopa kõrgharidusruumis ja laiemaltki. Võib-olla tasub siinkohal Chemnitzi eeskujul ka pedagoogikale mõelda.

Skeptik võib väita, et mis siis, kui ülikoolis on esindatud erinevad, näivalt lausa diametraalselt erinevad valdkonnad. Üliõpilane saab korraga läbida üldjuhul ikka ainult ühe õppekava, ainult üliandekad suudavad korraga omandada mitu eriala. Isegi praegu pole palju neid, kellel on kõrgharidus mitmes valdkonnas. Kes seda ikkagi soovib, võib ju ka õppeasutust vahetada. Õige küll, aga nüüdisaegse õppekava lahutamatuks osaks olevate vabaainete võimaldamine muudab asja olulisel määral. Tänapäeva ülikoolis saab iga tudeng soovi korral interdistsiplinaarsed teadmised. Veelgi olulisem on tõelise interdistsiplinaarsuse olemasolu akadeemilisele keskkon-

nale üldiselt, st mitte ainult tudengitele, vaid ka õppejõududele ja teaduritele. Pole midagi teha – tänapäeval puutub teadlane aeg-ajalt paratamatult kokku oma erialaga seonduvate filosoofilis-metodoloogiliste, õiguslike, eetiliste, turunduslike, sotsioloogiliste, psühholoogiliste, pedagoogiliste, lingvistilis-terminoloogiliste, kommunikatsiooniliste ja kes teab veel missuguste küsimustega. Keegi ei suuda kõiges spetsialist olla, aga ülevaate omamine annab palju juurde. Lisaks võib just individuaalse õpingukava ülesehituse võimaluste paindlikkus tuua rohkem üliõpilasi tehnikaerialasid õppima, mis meil ja mujalgi on väga tõsine probleem.

Elame Euroopas – ja globaalses maailmakülas

Elame globaalses maailmakülas, mille igal nurgakesel on oma ajalugu. Üleilmastumise all mõistetakse esmalt rahvusvaheliste korporatsioonide valitsemist majanduses ja (Ameerika) inglise keele üleilmset levikut. Mõlemat peetakse põhjendatult ameerikalikeks nähtusteks. Seetõttu kasutatakse globaliseerumise tähenduses sageli mõisteid „amerikaniseerumine” või „läänestumi-

ne". Viimane on kahtlemata täpsem. Selle kasutamine tõmbab Euroopa autoomaatselt globaliseerumismängu kaasa.

Stanfordi filosoofiaentsüklopeedia täpsustab, et mõiste „globaliseerumine” toimib sageli sünonüümina ühele või mitmele järgmistest nähtustest: klassikaliste liberaalsete (vabaturumajanduslike) poliitike järgimine maailmamajanduses (majanduslik liberaliseerumine), lääne (Ameerika) poliitilise, majandus- ja kultuurielu kasvav domineerimine (läänestumine või amerikaniseerumine); uue infotehnoloogia levik (Interneti-revolutsioon); arusaam, et ühiskond seisab ainsa ühendatud kogukonna kujunemise lävel, kus sotsiaalsete vastuolude põhiallikad on kadunud (globaalne integratsioon) (Stanford... 2006, 1). Niisugusest määratlusest tuleneb selge järeldus: üleilmastumine on oma sügavamalt olemuselt Euroopa päritolu. Globaliseerumise definitsiooni teoreetilised põhikomponendid on idanenud Euroopa pinnases ja alles seejärel üle Atlandi levinud. Euroopa peaks seda tõsiasja pidevalt enesele meelde tuletama. Juba niisugune hoiak üksi aitaks Euroopal globaliseerumismängus juhtpositsioonil olla, st viia lõpuni üks tänapäeva Euroopa unistusi. Selleks peab Euroopa ühelt poolt leidma oma identiteedi, st ennast selgemalt piiritlema. Teiselt poolt tuleb Euroopal avaneda nii geograafilises, kultuurilises kui ka majanduslikus mõttes (Mürsepp 2009).

Üleilmastumise puhul räägitakse mõnikord selle kolmest olemusest, inglise keeles kolmest *p*-st (Khan 2003): globaliseerumine kui nähtus (*phenomenon*), filosoofia (*philosophy*) ja protsess (*process*). Kolmesus hõlmab globaliseerumise kõiki põhivaldkondi: majanduslikku, kultuurilist, kommunikatsioonilist jt.

Eelöeldu põhjendab olulisel määral Euroopa ja rahvusvaheliste suhete uuringute tähtsustumist rahvusvahelisel kõrgharidusmaastikul. Tegu on ju ideaalselt transdistsiplinaarsete valdkondadega, mis ühendavad eneses eelkõige poliitoloogiat, majandusteadust ja õigust tähenduses, mille juured paiknevad Euroopa kultuuris.

Samas, kui me ei soovi piirduda üksnes Euroopa kultuuriruumiga, võime haaret laiendada rahvusvahelisusele üleüldises tähenduses. Aga elame Euroopas ja jääme kultuurikogumitena siia

elama ka siis, kui mõned individid lahkuvad. Seetõttu on igati loomulik, et Euroopa ülikoolides tegeldakse lisaks rahvusvahelistele suhetele konkreetselt Euroopa uuringutega.

Seos tehnika ja tehnoloogiaga on siin kõige otsesem. Tehnika ja selle rakedamine uusaegsele ühiskonnale omases planetaarses ulatuses lähtub samuti Euroopast. Tõsi, nii mõnigi tehnilis-tehnoloogiliselt oluline avastus on esialgu tehtud väljaspool Euroopat, näiteks Hiinas. Kuid üleilmselt levinuks ja rahvusvaheliselt rakendatuiks on nendegi avastuste tulemused kujunenud alles pärast Euroopas toimunud 'taasavastamist'. Selge, et tegu pole üheselt positiivse arenguga (Heidegger 1989), aga see on juba teine teema. Piiridugem siinjuures vaid vahemärkusega, et Martin Heideggeri arvates peab sama kultuur, millest probleem lähtub, sellele ka lahenduse välja mõtlema, end lahendusse mõtlema. Poeetiliselt väljendudes: „Kus aga oht on, seal kasvab ka päästev” (Heidegger 1989, 1215). Globaalprobleemidki pärinevad Euroopast. Heideggeri arvates juba Parmenidese poemist, mille kohaselt tegelik maailm on ühtne liikumatu ja muutumatu tervik, või Zenoni apooriatest, mis võimaldavad ratsionaalselt konstrueerida mudeli, mille kohaselt kiiresti jooksev Achilleus ei jõua aeglasele kilpkonnale kunagi järele. Kas pole me nüüdisajalgi ühiskonnas toimuvat mõtestades mõnikord liialt kinni teaduslikkuse kaanonis füüsikasarnase matematiseeritud loodusteaduse mõttes, suutmata tajuda inimeste tegelikke vajadusi? Martin Heidegger on öelnud sedagi, et elusat käsitlevad teadused peavadki olema ebatäpsed, et rangeks jääda (Heidegger 1994). Loomulikult ei saa siin olla mõeldud matemaatilist rangust füüsikasarnase teaduse konstrueeritud objekti kirjeldamisel, vaid pigem ranget vastavust tõelisele looduslikule tegelikkusele, milleni näiteks füüsik enamasti ei küüni. Sama saatus ähvardab sotsiaalteadlasi ja humanitaare, kes oma uurimisobjektidele füüsiku kombel läheneda püüavad.

Tehnoloogiliste lahenduste väljatöötamisel peame olema ranged ja täpsed. Mis pole matemaatiliselt võimalik, ei saa ka praktikas realiseeritav olla. Vastupidise taotlemisest võiksime pigem hoiduda. Oma igapäevases eluilmastun-

neb inimene ennast hästi siis, kui tehnoloogia on rakendatud inimlike pehme väärtuste teenistusse, aga mitte vastupididi. Matemaatika on oma sügavamalt olemuselt aprioorne teadmine. „*Ta mathemata* tähendab kreeklastele seda, mida inimene oleva vaatlemisel ja asjade kohtlemisel enne teab...” (Heidegger 1994, 78). Tehnikagi pole eesmärk omaette ega olevast sõltumatu. Seda asjaolu on Heidegger tabavalt selgitanud seadestu (*Gestell*) kontseptsiooniga (Heidegger 1989). Tehnika peab saama seatud loodusesse, mitte vastupididi. Oma pessimismis ei paistnud Heidegger ise selle ideaali realiseerumisse uskuvat. Aga kui oht muutub väga suureks, siis ehk kasvab ka päästev piisavaks. Päästva äratundmiseks peavad tehnoloogia arendajad oma hariduse sisust tulenevalt olema selleks ettevalmistatud.

Me elame Euroopas ja Euroopa probleemid on otseselt meie asi. Seoses Euroopat rängalt räsiva majanduskriisiga on uuesti hakatud kõnelema läänemaailma, aga eriti just Euroopa üleüldisest allakäigust. Tegemist on majandus-raskustes sipleva protektsionistliku vananeva ühiskonnaga, mille osakaal maailmas igas mõttes vähenemas. Itaalia ajakirjandusest lähtuvalt ja hiljuti Eestit väisanud mõjuka briti ajaloolase Timothy Garton Ashi võimendatuna on hakanud levima väljend *il dolce declino* (magus allakäik). Kui niisugune allakäik tõepoolest alanud on, siis keegi väljastpoolt meie kontinenti selle tagasipööramisest ilmselt huvitatud ei ole. Ikka ise peame hakkama saama. Üks hakkamasaamise võtmetest peitub kindlasti meie võimes mõista eneste loodud tehnoloogilist kultuuri, selle kooskõlastamises teiste inimkultuuri valdkondadega, näiteks kunstiga. „Mida küsivamalt me ometi mõtleme järele tehnika olemuse üle, seda salapärasemaks muutub kunsti olemus” (Heidegger 1989, 1122).

Euroopa uuringud ei piirdu EL-iga

Pole raske taibata, et Euroopa uuringute kui akadeemilise distsipliini osatähtsuse kiire suurenemine on seotud EL-i ulatusliku laienemisega lähimenevikus. Siiski ei saa Euroopa uuringute ja EL-i uurimise vahele võrdusmärki panna. Kes siis on tänased Euroopa uurijad ja milised on neid huvitavad küsimused?

Chemnitzis toimunud kongress andis sellele põhilisele küsimusele hea, aga siiski mitte ammendava vastuse. Kõik saab alguse Euroopa määratlemisest. Pole saladus, et enne külma sõja lõppu mõistis nii mõnigi läänemaailma kodanik Euroopa all vaid seda osa kontinendist, mis jäi Nõukogude Liidu otsestest mõjusfäärist väljapoole. Praegu muidugi enam nii mõelda ei saa. Pole võimalik väita, et Euroopa Liidu mõni liikmesriik ei kuulugi Euroopasse. Aga võrdusmärki ei saa tõmmata ka Euroopa ja EL-i vahele. Kas siis Norra ja Šveits polegi Euroopas? Ilmselt pole sobilik rajajoon ka Samuel Huntingtoni poolt 'mahamärgitud' tsivilisatsioonide piir. Selle alusel oleks meil endiselt mitu Euroopat, kusjuures isegi Euroopa Liidu sees. Samas ei saa ilmselt väita, et Huntingtoni jaotus on täiesti põhjendamatult. Järelikult ulatub EL juba praegu mitmesse tsivilisatsiooni ning see ei hõlbusta Euroopa geograafilis-kultuurilist määratlemist. Isegi kui paigutada Euroopa piir Uraali mägedesse, mida geograafiliselt sageli tehaksegi, jääb arvestatav osa Euroopale omase kristliku taustaga kultuuri kandjatest Euroopast väljapoole, tohutust territooriumist rääkimata. Euroopa on kontinent, millel puuduvad loomulikud geograafilised piirid. Kas see tähendab, et EL-i idasuunaline laienemine võiks põhimõtteliselt olla piiramatult? Vaevast küll. Hiina vist ikka ei sobi äärmiselt laiendatud Euroopa mõistesse. Kus siis ikkagi peaks piir olema? See küsimus jäi kongressil lõpliku lahendusega.

Muidugi oleks kummaline, kui kogu teadusfoorumi temaatika keskenduks Euroopa geograafiliste piiride määratlemisele. Loomulikult polnudki see nii. Järgnevalt lühiülevaade kongressil käsitletud põhitemaatikast. Kahtlemata ei ole see refereering ammendav.

Siinkirjutajale, kes erialalt filosoof, oli meeldivaks üllatuseks üldkultuuriliste, sageli lausa filosoofiliste käsitluste suur osatähtsus ettekannete hulgas. Raske öelda, kas süüdi on majanduskriisi või on põhjus milleski muus, kuid Euroopa sotsiaal- ja humanitaarteadlased tunnevad suurt huvi euroopalikkuse kultuuriliste aluste vastu. Veelgi enam, nii nagu nõukogude bloki lagunemise perioodil kaks aastakümnet tagasi, on nüüdki tunda huvi suurenemist Martin Heideg-

geri loomingu vastu. Skeptikud ütlevad siinjuures, et tegemist on niivõrd tume- da mõtlejaga, et tema kirjutatut saab sobitada ükskõik millega. Tõsised tõlgendajad seevastu leiavad eksistentsiaal-filosoofia suurkuju mõtetest tuge meie kultuuritraditsiooni jätkamiseks.

Kongressi peakõnelejaks kavandatud poola päritolu Briti filosoofia- ja sotsioloogiakorüfee Zygmunt Baumangi ei saanud hakkama suurele saksa filosoofile viitamata, väites, et praegune Euroopa on justkui jäänud *zuhanden*'i halli ja udusesse piirkonda. Meie eesmärk on jõuda *vorhanden*'i sfääri, tähelepanu fookusesse, 'murede' ja 'kohustuste' universumisse (Bauman 2009). Olgu märgitud, et terviseprobleemide tõttu aaväärses eas Zygmunt Bauman (sünniaasta 1925) isiklikult kahjuks kongressile kohale ei jõudnud. Küll aga saatis ta lisaks teesidele oma ettekande täisteksti, mis lõpuplaenaaril täies pikkuses ette loeti.

Euroopa uurijate keskne teema on endiselt Euroopa identiteet. Siingi võis täheldada nihet analüütilis-empiriilistelt üldkultuuriliste käsitluste suunas. Toetuspunkte Euroopa identiteedi määratlemisele otsiti pigem ajaloo, geograafiast, majandusest ja isegi ilukirjandusest, kui inimeste sotsioloogilise küsitlemise tulemusena saadud informatsioonist indiviidide enesetunnetuse kohta. Teiselt poolt tingis taolisi temaatilisi aktsente kongressi üldine temaatika, mis rõhutas üldteoreetiliste ideede osa.

Ideetsingu seisukohalt paistis silma poola päritolu Austria poliitiku Gerhard Buseki etteaste. Busek lähtus Euroopa Komisjoni ekspresidendi Jacques Delors'i omaaegsest mõttest: „Pole võimalik armastada ühist turgu. Me peame andma Euroopale hinge.“ See üleskutse on endiselt äärmiselt aktuaalne. EL-is toimivad ja arendatavad Euroopa institutsioonid on kindlasti vajalikud, aga enamasti ei küüni need peamiseni eurooplaste elus, nende hingelis-vaimse tunnetuseni.

Euroopalikkuse juuri saame määratleda näiteks ajaloolise järgnevusena: Kreeka filosoofia, Rooma õigus, juudikristlik mõtlemine, valgustus- ja uusaja traditsioon. Teise võimalusena saame defineerida Euroopat kui ühtset mitmekesisust, aga see jääb ilmselgelt väga abstraktseks määratluseks. On selge, et

tehniline lähenemine Euroopa valitsuste otsustele ei saa olla piisavalt tähenduslik. „Puudub Euroopa avalikkus, kelle ees saaksime arutleda, mis on Euroopale ühine“ (Busek 2009). Euroopa foorum on jäänud paraku vaid teoreetilismehaaniliseks konstruktsiooniks. Tege- likkuses on olemas ikka ainult üksikud riigid omakeelse avalikkusega, mille piirid on raskesti ületatavad.

Kokkuvõtte asemel

Chemnitzis toimunud kongressi tähtsusetusena toimus Euroopa Komisjoni praeguse esimehe Jose Manuel Barroso inaugureerimine Chemnitzis tehnikaülikooli audoktoriks, mis süvendas euroopalikus mõttes kogu kongressi multikultuurset hõngu. Ei saa jätta märkimata, et tseremoonia ülesehituse ja korraldamise professionaalsuse osas peaks ka Eesti kõige suurematel ülikoolidel olema veel üht-teist õppida. Aga Euroopas oleme küll ja globaliseerume, vähemalt inglise keele oskust silmas pidades, päris jõudsasti.

Kirjandus

Bauman, Z. (2009) Making the Planet Hospitable to Europe. *Ideas off for Europe. Congress Book*. Chemnitz University of Technology.

Busek, G. (2009) What Does Europe Mean Now? *Ideas off for Europe. Congress Book*. Chemnitz University of Technology.

Heidegger, M. (1989) Küsimus tehnikale. *Akadeemia* 6 (1), 1195–1222.

Heidegger, M. (1994) Die Zeit des Weltbildes. *Holzwege* 7, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 75–93.

Khan, M. (2003) Teaching Globalization. *Global Policy Forum*, <http://www.globalpolicy.org/> [12.03.2008].

Müürsepp, P. (2009) Globalization as Europeanization. *Ideas off for Europe. Congress Book*. Chemnitz University of Technology.

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2006) Globalization, <http://plato.stanford.edu/entries/globalization/> [12.03.2008].